

DONA I DRET: EL LLARG CAMÍ CAP A LA IGUALTAT (1931-2013)

Records d'una dona

INS Jaume Vicens Vives

2n D batxillerat, curs 2013-2014

Índex

INTRODUCCIÓ

LA FAMÍLIA RAMIÓ-JUANOLA DE BANYOLES

PRIMERA PART: DE LA CONSTITUCIÓ DE 1931 AL FINAL DE LA GUERRA CIVIL (1931-1939)

1.1. La Segona República

1.2. Matrimoni, divorci i avortament

1.3. El treball de la dona fora de casa

1.4. El dret a l'educació

1.4.1. La situació de partida

1.4.2. L'educació com a prioritat: la "república dels mestres"

SEGONA PART: DE LA DICTADURA FRANQUISTA A LA TRANSICIÓ POLÍTICA (1939-1978)

2.1. Posició dins el matrimoni: la subordinació

2.2. La dona com a mestressa de casa

2.3. Educació: models educatius diferenciats entre dones i homes

TERCERA PART: DE LA CONSTITUCIÓ DE 1978 A LA ACTUALITAT (1978-2013)

3.1. La distinció entre igualtat formal i igualtat

3.1.1. L'accés de les dones a llocs de responsabilitat: el sostre de cristall

3.1.2. La Llei per a la Igualtat efectiva entre dones i homes

3.1.3. L'educació: cap a la igualtat real d'oportunitats

3.2. El matrimoni i avortament: avanços y retrocessos

CONCLUSIONS

Bibliografia

INTRODUCCIÓ

El tema del meu treball se centra en l'evolució dels drets de la dona des de 1931 fins a l'actualitat. La idea sorgeix de la curiositat que sempre he tingut envers el món de les dones en general arran de les històries que he anat sentint a casa meva i perquè en un futur proper vull estudiar dret. Són els estudis que voldria cursar ja que tinc un interès especial pels temes legals i m'agradaria conèixer l'àmbit i professió amb profunditat i així, poder formar-ne part.

Les principals fonts d'informació han sigut d'articles, llibres, documents històrics, lleis, textos teòrics que he tingut la sort de tenir a mà i , també, entrevistes a familiars propers i xerrades amb advocats amb qui he pogut quedar freqüentment i preguntar tots els dubtes i qüestions que se'm presentaven a mesura que he anat fent el treball. A part d'ajudar-me en els aspectes jurídics, han tingut l'habilitat de centrar-me en la situació de l'època i quins eren els límits i orígens de tot allò de què estava escrivint.

Quant a la metodologia, el procés que he seguit és el següent: he llegit i he resumit articles i lleis sobre els drets i els deures de les dones durant el segle XX i la primera dècada del XXI. Val a dir que he necessitat fer ús freqüent del diccionari perquè he trobat molts conceptes que desconeixia de l'àmbit jurídic, on he comptat amb l'orientació i ajuda inestimable del meu pare. He complementat les lectures de la bibliografia específica de dret fent recerca de dades sobre la situació de les dones a les pàgines web de l'*Institut Català de les Dones* i a El Instituto de la Mujer. També he llegit fragments d'obres com *La dona a Catalunya* de Maria Aurèlia Campmany i *Usos amorosos de la postguerra* de

Carmen Martín Gaité, per posar-me a la pell de les dones de l'època i tenir un vocabulari més ric i adequat.

Perquè el treball no fos exclusivament teòric i com que des de sempre una de les meves passions ha estat escriure, he decidit incloure una part literària de ficció que consisteix en la vida novel·lada d'un personatge femení que està basat en una persona real i el seu entorn. He tingut l'oportunitat de poder parlar amb ella personalment tant com he necessitat ja que és una familiar propera que va viure a Sant Miquel de Campmajor, un poble de prop de Banyoles, durant l'època en que transcorre el meu relat.

En efecte, els meus testimonis directes han sigut les ties de la meva mare, unes dones ben reals, les quals m'han explicat les seves trajectòries i m'han situat a l'època que elles van viure fent-me un gran dibuix de com vivien, pensaven, treballaven, etc. Efectivament Maria Ramió (la meva àvia), Fina Ramió, Margarita Ramió i totes les germanes varen ser autèntiques protagonistes, així com totes les dones de l'època, d'un segle ple de canvis, avenços i retrocessos, on la possibilitat de ser dona amb tota llibertat no la van veure fins molt endavant.

Pel que fa a l'estructura del treball l'he dividit en les tres etapes més marcades del segle: la Segona República (1931-1939), la dictadura franquista (1939-1978) i l'època de la democràcia a partir de 1978 fins ara. A cada apartat hi he inclòs més o menys el mateix tipus d'informació agrupada en tres àmbits que he cregut remarcables ja que en ser una època tan extensa, amb tanta informació i canvis, és difícil abraçar-la tota. He decidit centrar-me en diversos aspectes: l'Educació i la Formació ja que són fonamentals i marquen substancialment la trajectòria d'una persona; el Matrimoni, on he explicat la relació de la dona amb l'home i la família en general; i finalment remarcar la relació de la dona amb la societat i el món laboral.

Tot i que les hipòtesis que m'havia formulat en un principi eren molt àmplies i ambigües, amb aquest estudi vull fer palesa la teoria que durant aquest segle XX la dona ha avançat més que no pas al llarg de tota la història, malgrat ha fet

retrocessos dins aquest avenç depenent del context polític, i d'aquí un títol (*Dona i Dret: El llarg camí cap a la igualtat 1931-2013. Records d'una dona*) que indica, metafòricament, els problemes i les vicissituds que ha calgut superar per arribar al moment actual. En efecte aquesta no ha estat una tasca fàcil, ja que he realitzat aquest treball sense comptar amb unes bases de Dret que m'hauria estat molt útil. Però al llarg del procés, tot i ser complicat, he après i conegut molts aspectes sobre aquest tema que desconeixia. Ara, doncs, compto amb unes nocions dels estudis que vull cursar en un futur que abans no tenia.

LA FAMÍLIA RAMIÓ-JUANOLA DE BANYOLES

Al llarg del treball veurem documents i imatges extrets d'una mateixa font: la família Ramió.

Fotografía del esposo

REGISTRO CIVIL DE *Perpignan*

PROVINCIA DE *Languedoc-Roussillon*

PUEBLO DE *Perpignan*

MATRIMONIO

Celebrado el día *15* de *Mayo* de mil novecientos *00*

Entre *Manuel Ramio Juba* y *Maria Juanola Caro*

Nacido el día *19* de *Mayo* de *1900* en *Tarpon*, provincia de *Languedoc-Roussillon*, hijo de *Manuel Ramio* y de *Cristina Juba*, Vecino de *Perpignan*, provincia de *Languedoc-Roussillon*, calle o plaza de *...*, núm. *...* Profesión *...* (1) *...* (2) *...*

Nacida el día *19* de *Mayo* de *1900* en *Ribelles*, provincia de *Languedoc-Roussillon*, hija de *Juan Manuel Caro* y de *Catalina Caro*, Vecina de *Perpignan*, provincia de *Languedoc-Roussillon*, calle o plaza de *...*, núm. *...* Profesión *...* (1) *...*

EL ENCARGADO DEL REGISTRO,
Joaquín D...

(1) Soltero o viudo de *...*
(2) Si hubiesen otorgado capitulaciones matrimoniales, se indicarán la fecha de la escritura, lugar del otorgamiento y nombre del Notario autorizante. Caso contrario, se hará constar que no se otorgaron capitulaciones matrimoniales.

Al document que precedeix, podeu veure les dues persones "fundadores" de la família que apareix al llarg del text. La Maria Juanola, va néixer en

un poble molt a prop de la frontera francesa, filla de pares molt humils, amb tres germans i una germana. Quan tenia sis anys, va perdre els dos pares i va ser llavors quan va anar a viure a Falgons, un poble prop de Rocacorba, on va conèixer en Narcís Ramió; el seu futur marit. En Narcís vivia al poble on ella va arribar quan només era una nena, fill de pagès amb dues germanes i un germà.

Es van casar amb només 19 anys i van tenir 16 fills; tots han viscut fins molt grans menys una nena, la Concepció, que va morir amb 6 mesos.

Des de sempre tots varen treballar de masovers però els fills més grans a la que tenien edat per marxar de casa, es casaven i se'n buscaven una de pròpia.

Quasi tots els nois van anar un parell o tres d'anys a l'escola i comptaven amb algun tipus d'educació en canvi les noies, només les quatre més petites tingueren la sort d'anar-hi fins abans de la Guerra Civil i hi aprenien a cosir, feien religió o "labors de casa".

A voltants de l'any 1950, el general Franco va regalar-los-hi una casa com a "premi" de natalitat la qual va ser la residència de tots ells durant uns quants anys i la de l'hereu posteriorment.

PRIMERA PART: DE LA CONSTITUCIÓ DE 1931 AL FINAL DE LA GUERRA CIVIL (1931-1939)

1.1. La Segona República

A principis dels anys 30 la societat, concretament les dones, van experimentar més avenços i retrocessos socials i jurídics que al llarg de tota la història. Aquests avenços aconseguits foren importants i van permetre obtenir molts punts que s'havien proposat de llibertat, justícia i d'igualtat. Tot i així, aquestes millores es van anar suprimint durant la Guerra Civil a la zona franquista, i acabada aquesta, a tot Espanya.

Aquest treball és un exemple d'una família catalana formada abans de la Segona República que va viure la Guerra Civil i el Franquisme, i apareixerà al llarg del treball com a referència de totes les circumstàncies que els ha tocat de viure a les famílies, i més concretament a les dones.

La segona República (1931-1939) es caracteritzà per la voluntat d'adaptar-se als nous temps i això implicava la participació de les dones en àmbits públics, que posteriorment farà possible que la legislació republicana reculli principis igualitaris i hi hagi una incorporació de les dones a la política.

Durant l'any 1931 semblava que el país, per fi, començava a veure un raig de modernitat i innovació en la democràcia, i el fet que tothom pogués gaudir dels seus drets sense distinció de sexes començava a estendre's. Feia poc que les dones podien ser elegides per a un càrrec polític, però trobem dues figures femenines amb idees clares que van arribar a obtenir un escó, votades per homes i feministes que van marcar un pas. Del Partit Radical trobem Clara Campoamor i del Partit Radical Socialista, Victoria Kent. Les dues eren honestes i amb un caràcter i idees clarament feministes, però a pesar de lluitar per causes progressistes i defensar

qualsevol qüestió del bàndol republicà, van ser rivals en el debat sobre el dret al vot de les dones. El fet que Campoamor defensés el sufragi femení i Kent s'hi oposés va suposar moltes burles i ironies a la premsa i al món polític, però ambdues van mantenir la seva lluita dialèctica.

En les següents eleccions l'any 1933, van votar les dones, i finalment el sufragi va ser universal. La dreta es va mostrar totalment unida com un sol bloc envers una esquerra que es mostrava molt desunida. Va guanyar la coalició de dretes i tant Clara Campoamor com Victòria Kent van perdre els seus escons encara que en les eleccions de 1936 Kent el recuperà.¹

1.2. Matrimoni, divorci i avortament

L'article 25 de la Constitució de 1931 assenyalava que el sexe no podia ser fonament de cap privilegi jurídic. Per la seva banda, l'article 43 establia que el matrimoni es fonamentava en la igualtat de sexes. L'any 1932 es promulgà la Llei de divorci. No tan sols va ser un altre avenç cap als nous temps sinó també una altra victòria per a moltes dones, que van tenir l'oportunitat d'accedir a drets que abans els eren inimaginables i fins i tot, de deixar de viure a "la casa del marit" per poder residir al "domicili conjugal".

Durant el 1932 i 1933 un 56% de les demandes de divorci van ser de dones i un 43% d'homes. Va ser una xifra alarmant per a la societat, i els motius més

¹ En les eleccions de 1933 van sortir triades quatre diputades: María Lejárraga, Francisca Bohiga, Matilde de la Torre i Margarita Nelken; i aquestes dues últimes tornarien a ser diputades en les eleccions de 1936 juntament amb Victoria Kent, Julia Álvarez i Dolores Ibárruri (que també obtindrà un escó en les eleccions de 1977). Davant les eleccions del 1936 tant les dretes com les esquerres sabien que els resultats no dependrien d'una qüestió de gènere, i potser per això mateix a Catalunya no hi hagué ni una sola candidata, ni al Front d'Esquerres ni al Front d'Ordre (MARTÍN I BERBOIS, Josep Lluís: *Ignorades però desitjades. La dona política durant les eleccions de la Segona República a Catalunya*, Ed. Acontravent i EADOP, Barcelona, 2013).

freqüents eren els que sempre havien estat amagats: maltractaments, conductes immorals d'un membre de la parella, abandonament etc.²

Altres passos importants van ser establir la igualtat entre fills legítims i fills il·legítims, autoritzar la investigació de la paternitat i autoritzar el matrimoni civil, molt criticat per part dels sectors més conservadors ja que veien perill en l'estabilitat de la família.

La reforma del Codi Penal del 27 d'octubre de l'any 1932 va suprimir els delictes d'adulteri i d'amistançament. Es va deixar de reconèixer el dret del marit de matar els adúlter i que el dret del pare a matar la filla i el corruptor.

Una mesura molt controvertida va ser la legalització de l'avortament. La mesura és extraordinària en si mateixa, però, a més, ho és per les circumstàncies especials en què va ser aprovada. Amb motiu de la Guerra Civil els anarquistes van entrar a formar govern a la Generalitat de Catalunya. El desembre de 1936, per iniciativa del metge anarquista Félix Martí Ibáñez, director general de Sanitat i Assistència Social, es va aprovar el Decret d'Interrupció Artificial de l'Embaràs. S'intentava garantir la salut de la dona que desitgés accedir a aquesta interrupció, evitant els prejudicis i morts que la clandestinitat de la pràctica comportava. Únicament va ser vigent a Catalunya.³

El fet de viure a pagès i comptar únicament amb els diners que obtenien del camp i els animals, tenia a moltes famílies conscienciades de la importància dels diners i de l'estalvi així que de tot arreu on poguessin arraconar-ne una part, ho feien. En

² RUIZ FRANCO, María del Rosario: "Transformaciones, pervivencias y estados de opinión en la situación jurídica y social de las mujeres en España (1931-1938)", *Revista Historia y Comunicación Social*, Madrid, 2000, pègs. 233 i 234.

³ GONZÁLEZ GARCÍA, Sonia: "La situación jurídica y legal de las mujeres en la España Contemporánea: las mujeres como sujeto de Derecho", ponència presentada al 9è Congrés de l'Associació d'Història Contemporànea celebrat a Múrcia i publicada a *Ayeres en discusión*, 2008.

són un exemple els casaments, que eren un moment que a quasi tothom li tocava passar i important per a totes les famílies. Com veieu a la imatge, es casaven més d'una i dos parelles al mateix dia, així el que costava el convit i les celebracions era a repartir entre més famílies.

1.3. El treball de la dona fora de casa

La Constitució de 1931, en el seu article 40, estableix el dret de les dones a exercir una professió. L'any 1930 les dones treballadores representaven el 12,6% del total dels treballadors i el 9,2% del total de les dones. Gairebé el 65% d'aquestes dones eren solteres, i ja patien la discriminació salarial en cobrar entre la meitat i dos terços menys que els homes per realitzar els mateixos treballs.⁴

⁴ CAPEL MARTÍNEZ, Rosa M.: " El treball diari de les espanyoles a començament del segle XX", publicat a l'obra col·lectiva "La vida quotidiana a través dels segles", coordinada per M. dels Àngels Pérez Samper. Ed. Pòrtic, Barcelona, 2002. Pàgs. 333 i 334.

El dret a exercir una professió va portar molts debats, generalment en contra, on es remarcaven amb negativitat, sobretot, els trets biològics i les obligacions familiars a la llar. A poc a poc es van anar obrint feines que inicialment eren exclusives per a homes: notaries, secretaris municipals, procuradors de tribunals, etc.; però tasques com les de jutges, fiscals o policies eren encara llunyanes per a les dones.

A pesar d'anar avançant en molts temes socials i en la llei laboral, les dones casades es veien lligades al marit. Necessitaven el permís masculí per obtenir qualsevol feina i per rebre el seu propi sou. No obstant això, es va permetre a les dones casades formar part de les associacions obreres sense llicència del marit.

1.4. El dret a l'educació ⁵

1.4.1. La situació de partida

Quan s'instaurà la Segona República el model educatiu existent es basava en la denominada Llei Moyano, de l'any 1857, i la situació de l'educació era la següent:

- Obligatorietat de l'ensenyament per als nens i nenes de 6 a 9 anys, i de creació pels ajuntaments d'una escola per a nens i una altra per a nenes (aquesta podia ser incompleta) en tots els municipis amb una població superior als 500 habitants. La realitat va ser que aquesta obligatorietat d'instrucció no es va complir. Una nova Llei de 23 de juny de 1909 ampliava l'obligatorietat de l'ensenyament primari per a nens i per a nenes fins als 12 anys.

- Implantació d'un model educatiu "diferent" per als dos sexes. Per a l'ensenyament de les nenes es va tenir com a referència un model domèstic: se

⁵ DEL AMO, M. Cruz : "La educación de las mujeres en España: de la "amiga" a la Universidad", article publicat a la revista *CEE Participación Educativa*, 11, juliol 2009. Pàgs. 8-22.

suprimia en les matèries d'iniciació professional que rebrien els nens substituint-les per les labors pròpies del seu sexe, el dibuix aplicat a aquestes labors i lleugeres nocions d'higiene domèstica.

- Creació de les Escoles Normals de Mestres. L'ensenyament de les nenes de 6 a 9 anys havia de ser oferta per dones preparades per a això, però l'ensenyament per a aquestes dones era deficient. El 1901 es reformaren els estudis que s'impartien per a homes i dones a les escoles normals de mestres i s'assenyalà que aquests havien de ser idèntics, tret que per a les dones s'afegia com a assignatura "Labors".

- Creació de les escoles nocturnes d'adults i adultes. L'objectiu era acabar amb les elevades taxes d'analfabetisme a Espanya. El 1900, la taxa d'analfabetisme masculí era del 47% i la del femení era del 69%.⁶

-Lliure accés de les dones a la universitat. La Reial Ordre de 2 de setembre de 1910 del Ministeri d'Instrucció Pública declarava el lliure accés de les dones a qualsevol professió prèvia obtenció del títol adequat. No obstant això, les dones que ho van intentar no ho van tenir fàcil: quan van poder accedir lliurement a la universitat la complicació es va plantejar a l'hora d'exercir la professió.⁷

1.4.2. L'educació com a prioritat: la "República dels mestres"

L'educació es va convertir en prioritat de la Segona República. Tant, que es va denominar la "república dels mestres" i es va parlar de "revolució pedagògica" ⁸. En el moment de la proclamació de la República existien aproximadament un milió de nens no escolaritzats, la taxa general d'analfabetisme se situava en el 43% de la població i en més del 50% en les dones,

⁶ DEL AMO, M. Cruz : op. cit., pàg. 13.

⁷ GONZALÉZ GARCÍA, Sonia: "La situación jurídica...", op. cit. pàg. 8.

⁸ Ídem.

però l'analfabetisme femení va disminuir fins al 47,5 % i en els cinc anys que va durar la república, les dones que estudiaven a l'escola secundària van passar del 14,6 % al 31,6%.⁹

Les principals mesures que es van adoptar van ésser: l'impuls de la coeducació, la millora de la formació del professorat, canvis en els textos escolars per reforçar la idea d'igualtat entre nens i nenes i l'augment de dones a les universitats.

El 1909 s'havia establert el sistema coeducatiu en l'ensenyament primari, però no fou fins a la República quan aquest s'aplicà realment. El model d'escola mixta no es va poder completar: es va estendre en els instituts de Batxillerat, a les escoles normals i a les seves escoles annexes, però no va arribar a implantar-se en l'ensenyament primari fins als anys de la Guerra Civil: un decret de la Generalitat, de setembre de 1936, establí la coeducació a les escoles primàries catalanes i s'estengué a totes les escoles primàries de la zona republicana l'any següent.¹⁰

Es va millorar la formació del professorat mitjançant l'aprovació d'un "pla professional" al setembre de 1931. Es reformaven les Escoles Normals amb un nou pla que pretenia elevar la formació dels mestres i mestres (s'exigí el batxillerat per accedir a les normals) i que unificava els dos sexes en una sola Normal mixta.¹¹

Es consolida l'increment d'universitàries que s'havia iniciat en els anys vint. Les dones es van matricular majoritàriament a Farmàcia, Filosofia i Lletres, Ciències i Medicina. Però el canvi de major importància consisteix en el fet que, per primera

⁹ GARCÍA, Iñigo: "La república de los maestros.La Complutense homenajea a la escuela de la Segunda República", article publicat al diari *El País* el 15 d'abril de 2008.

¹⁰ DEL AMO, M. Cruz : op. cit., pàg. 14.

¹¹ DEL AMO, M. Cruz : op. cit., pàg. 16.

vegada, s'accepta amb naturalitat que la titulació universitària de les dones pot implicar un exercici professional. Apareixen les primeres professores de batxillerat, inspectores d'educació, professores contractades per la universitat, etc.; així mateix, mestres becades per la Junta d'Ampliació d'Estudis van conèixer el sistema educatiu d'altres països.

La Guerra Civil i la posterior dictadura franquista posen fi a aquesta breu etapa d'avanç en la igualtat de l'educació.¹²

Primera carta de l'àvia: 11 de setembre de 2012, Banyoles

Crec que ja ha arribat el moment en què us haig d'escriure.

No vull que sigui un adéu o que us provoqui un sentiment de tristesa, simplement vull que tot el que porto a dins quedi gravat en aquest paper, per vosaltres.

Recordo quan tenia 15 anys, com tu Eva, que la mare havia de demanar permís al pare per fer-ho tot: anar a comprar, a veure la veïna i fins i tot als seus pares i germans. Ara no veuràs tan gros que la mare et faci tornar a les deu del vespre entre setmana, veritat? Les coses eren tan diferents...

A pesar d'estar parlant de l'any 1935, amb la República ja establerta, encara vivíem en una presó en quasi tots els aspectes del nostre dia a dia. En el 1932 s'havia aprovat la llei de divorci i això realment va ser una gran revolució.

No us podeu ni imaginar la quantitat de dones que van veure la llum, que creien per fi poder marxar d'un dia a dia ple de menyspreus per part de l'home a qui van prometre amor fins al final dels seus dies; d'infinitats d'empentes i nits forçades a la seva voluntat, havent d'ofegar cada llàgrima contra el coixí perquè no podien plorar. Era el seu deure complaure el marit en tots els aspectes.

Recordeu la tia Rosa? Quina dona! Si no l'haguessin fet tan petita, hauria arribat molt i molt lluny. Sempre havia tingut clar que no es casaria ni tindria fills, deia que no portaria ningú a un món que ni ella mateixa podia viure com volia, ni podia assegurar-li el futur millor.

Solia anar cada vespre amb el pare i els seus amics a l'Ametller, el bar del poble, a escoltar-los parlar de política i del que passava a les grans ciutats. Era la nina dels ulls del

¹² DEL AMO, M. Cruz : op. cit., pàg. 16.

pare, i a pesar d'estimar-nos a tots amb bogeria, amb ella tenia l'esperança d'alguna cosa millor més enllà de ser mestressa de casa malgrat tenir un parell o tres d'anys d'escola.

Els estius, quan tots aprofitàvem per jugar, i les més grans per festejar amb els nois dels pobles de la vora la Rosa anava cada matí amb el capellà del poble ja que el pare, de qui era molt amic, li havia demanat que li ensenyés tot el que pogués de qualsevol matèria, i per suposat també de religió. Comptàvem poc més de 15 anys, i ella no tenia al cap res més que no fos la política i les desigualtats que hi havia a casa mateix.

Un dissabte d'agost, quan el pare era a portar una vaca malalta al veterinari i a casa només hi quedaven els avis, la mare, la Rosa i jo, l'avi Siset va dir a la mare que li rentés la roba i les sabates immediatament que havia quedat per jugar a la botifarra. I com de costum, va ser de mala manera. Jo tenia clar que en coses d'adults no m'hi podia posar, per molt injust que em semblés, però la Rosa, era diferent i s'hi va encarar.

Amb llàgrimes als ulls en veure la mare menyspreada pel seu sogre i havent mostrat tan poca consideració per com es pogués sentir, va aixecar-se i va preguntar-li qui es creia que era per tractar així una dona, quina era la diferència que li donava el dret a tractar una altra persona amb la superioritat amb què ell tractava la mare. A ell els ulls se li feren foc.

Va agafar la Rosa pel braç amb una força extrema i se la va endur a la porta que donava al jardinet del costat de les gallines. Amb el bastó que sempre portava sota el braç i el tabac sortint-li de les butxaques de la jaqueta, va copejar-la mentre li cridava fins que a ella quasi no li quedaven llàgrimes:

-“Dins casa meua i sempre que hi hagi un home, es farà el que ell digui, cap dona sortirà de la cuina mentre jo sigui viu!”.

La mare, desconsolada i agafada per l'àvia, només cridava el nom del pare i demanava auxili. Estava segura que si l'avi no s'aturava, la seva filla no se'n sortiria de tants cops.

Quan va arribar el pare i va sentir els plors de la mare, gairebé va tirar la porta a terra i va parar l'avi Siset, quasi sense alè de tant d'esforç que havia impartit sobre la seva néta.

La Rosa ja feia estona que havia perdut la consciència i el pare la va agafar en braços i se la va emportar ràpidament a Can Moriscot, amb el doctor Bellaterra.

Mentre la meua germana no arribava i a casa només se sentia el sanglot de la mare, jo no vaig moure'm de darrere l'armari de la vaixella, tancant els ulls i repetint-me que tot m'ho havia imaginat.

El pare mai no va poder treure's el sentiment de culpa per no haver estat a casa aquella tarda. L'endemà següent mateix va agafar quasi tots els estalvis que tenia i va donar-los a en Joaquim de Cal Mico perquè s'endugués la seva filla a Figueres i l'apuntés a l'institut.

Quan la Rosa va recuperar-se mínimament d'aquella tarda, la vingueren a buscar. La mare quasi no podia parlar de la tremolor que tot el seu cos, i després de fer una abraçada i beneir la seva filla, va mirar el meu pare amb un recel infinit i va marxar perquè no la veiéssim plorar.

Ella sabia que era el millor per a la seva nena i que era una oportunitat que no podia treure-li per molta por que tingués de perdre-la.

Tant l'Enric com jo vam sentir com si se'ns enduguessin una altra mare. Era la nostra germana gran i sempre ens havia ajudat a no deixar de creure que érem molt més del que ens deien. En Pere en canvi quasi no ho recorda, amb prou feines tenia 7 anys.

El pare va estar un parell de mesos que només venia a casa a menjar, i que amb la mare amb prou feines es dirigien la paraula.

No m'explicaven gaire res, però jo sabia que allò els havia separat l'un de l'altre; i durant un temps, l'únic moment que els veia somriure era quan rebíem una carta de la Rosa. Era feliç, i havia començat a fer de mestra a l'orfenat de Figueres, on per als nens va ser com l'aparició d'un àngel. Fins molt més tard no vaig saber tot el que havia viscut quan era lluny de casa, però quan ens vam veure vaig entendre la guspira de felicitat que li faltava als ulls i que mai més tornaria a recuperar.

Amb la seva absència, jo havia perdut la meua gran confident i amiga, i les llargues nits que passàvem a la llum d'una espelma fent castells a l'aire no varen tornar.

PART SEGONA: DE LA DICTADURA FRANQUISTA A LA TRANSICIÓ POLÍTICA (1939-1978)

Durant els anys del franquisme, a Espanya es va seguir el model de predomini “natural” de l'home. Durant la Segona República les dones havien aconseguit nous drets i van tenir l'oportunitat de començar-se a incorporar al món laboral. Durant la guerra van participar activament en les dues bandes. Quan aquesta es va acabar, la dona es va veure obligada a tornar al rol de la llar. Immediatament es van suprimir tots els drets concedits durant el règim anterior i l'Estat va decidir que s'havia “d'alliberar” les dones treballadores del taller i la fàbrica i les de classe mitjana de les feines que tenien assignades. Així doncs, el nou règim va suposar un gran retrocés en la llibertat per a les dones, les va situar altre cop en posició d'inferioritat davant qualsevol home i lligades a les tasques de la llar.

2.1. Posició dins el matrimoni: la subordinació¹³

Dins les relacions familiars es podia veure una clara jerarquia on la dona estava per sota dels homes: pare, germans i marit. L'home, tant dins com fora de casa, donava permís i prohibia, convertint així la dona en la seva ombra. La funció d'aquesta era fer una vida agradable i fàcil a l'espòs, procurar-li plaer i fer tota funció reproductora. A la dona des de molt jove se li ensenyava l'art d'agradar a la resta de la gent, sobretot als homes i, al mateix temps, a trobar un bon partit.

Una característica molt comuna en els matrimonis de l'època franquista era la unió entre dues persones d'edats molt diferents, tractant-la com un intercanvi: la pàtria potestat prohibia a les dones menors de 25 anys abandonar la llar sense permís dels pares, amb l'excepció que fos per casar-se.

¹³ La Llei del 12 de març de 1938 suprimeix el matrimoni civil, així com alguns altres articles del Codi Civil referits a les capacitats jurídiques de les dones.

Antonio Sauras Fernández

Abogado y Notario

DEL IMPUESTO
Presentado el
10-3-53
con el n.º 851
del libro del Registro
de Documentos
DE GEMONA

Núm. 68.-

CAPITULOS MATRIMONIALES

entre

DOÑA MARIA RAMIO JUANOLA Y

DON JACINTO MASEGU TEIXIDOR

Bañolas, a 11-de FEBRERO- -- --de 1953.-

ES PRIMERA COPIA

En Bañolas a once de -

Febrero de mil novecientos cincuenta y

tres; - - - - -

Ante mí, Antonio Sau- =

ras, Abogado, Notario del Ilustre Cole-

gio de Barcelona, con residencia en la

ciudad de la fecha; - - - - -

- - - - - COMPA RE C E N: - - -

DON JACINTO MASEGÚ TEI-

XIDOR, de veintiocho años de edad, sol

tero, labrador, hijo de los fallecidos

esposos DOÑA TERESA Y DON JOAQUIN; Y =

DOÑA MARIA RAMIO JUANOLA, de veintiún-

años de edad, soltera, sin profesión, -
hija de los esposos Don Narciso y Doña-
Maria, ambos naturales y vecinos de San
Miguel de Campmajor; - - - - -

Los conozco y tienen -
a mi juicio la capacidad legal necesaria
para otorgar la presente escritura de -
capitulaciones matrimoniales en conside-
ración a su proyectado matrimonio y dicen:

- - - - - PRIMERO - - - - -

Don Jacinto Masegú ha-
ce a favor de su futura esposa Doña Ma-
ria Ramió donación de los bienes muebles
y ganado que deje a su fallecimiento y
de la suma de DIEZ MIL PESETAS, que ga-
nará la donataria si le sobrevive, para
disponer de todo ello entre los hijos -
comunes si los hubiese y si no, libremente.

Aquest és un exemple documentat de capítols matrimonials de l'època on podem veure algunes de les característiques anomenades anteriorment, com ara la

diferència d'edat entre els cònjuges, la situació de superioritat econòmica de l'home respecte de la seva esposa i la consideració de “no professió” de la dona.

Aquest tipus de documents servien per deixar per escrit les voluntats de l'home quant a les seves possessions econòmiques, les seves voluntats i la posició i situació en què quedaria la dona en cas que a ell li passés alguna cosa, tant a nivell econòmic (era habitual deixar una petita quantitat de diners a la dona, però no era sempre ni solia ser gaire generosa la donació) com si tindria la possibilitat de seguir vivint a la propietat conjugal i si totes les possessions se les podria quedar ella.

El Codi Penal va ser reformat el 1944, tornant a aplicar-se els articles abolits durant la República sobre els crims passionals, d'adulteri i d'amistançament.

El “nou model de dona” era una part indispensable que formava l'Espanya catòlica i tradicional de llavors, la qual tenia per segur que el món podia seguir endavant sense dones que exercissin de metges, biòlogues, advocades, etc., però el que no podia faltar eren dones tirant endavant les llars. L'any 1945 amb *El Fuero de los Españoles* es va fixar la importància de la família i el propòsit de l'Estat de vigilar i protegir la institució fonamental de la llar. A l'article 22 l'Estat va reconèixer la família com a base de la societat, amb drets i deures molt antics i superiors a qualsevol Llei humana. Es fixà el matrimoni com a únic i indissoluble i les famílies nombroses tindrien una protecció i uns privilegis especials de l'Estat. La Llei de Bases del 18 de juliol de 1938 establia subsidis familiars: 30 pessetes mensuals a partir dels dos fills, que ascendia progressivament en 15 pessetes fins als 12 fills, i per cada fill per sobre dels 12 se sumaven 50 pessetes al subsidi, que era abonat al cap de la família. També es creen les concessions del premi de natalitat.

Un exemple d'aquest darrer tipus el va rebre la família Ramió, amb 12 filles i 4 fills. Primerament, en aquesta imatge de fragment del diari on va sortir publicat el premi de natalitat de la família, veiem que explica detalladament com va ser la concessió de la casa, la descripció d'aquesta, els actes del Caudillo i la reacció de la família.

Un padre de familia numerosa recibió ayer una casa que le regala el Caudillo

El acto fué presidido por el Excmo. Sr. Gobernador Civil

La política social del Caudillo, tuvo ayer una de sus manifestaciones reales en la entrega de una casa al agricultor don Narciso Ramió Torba, de San Miguel de Campmajor, regalo que le hace el Caudillo de España, por ser padre de quince hijos habidos en el matrimonio.

La casa, situada al pie mismo de la carretera, es de estilo clásico catalán, con planta baja y un piso; en su construcción se han previsto todas las necesidades propias de una casa de payés y es apta para albergar al obsequiado y su numerosa familia. Tiene luz eléctrica, un pozo con agua abundante y tierra para cultivo.

Para proceder a la entrega se trasladó a San Miguel de Campmajor el señor Gobernador Civil y Jefe Provincial del Movimiento don Luis Mazo Mendo, acompañado de su Secretario particular don Manuel Rodríguez; don Anton o Pineda Gualba, Delegado del Instituto Nacional de la Vivienda en Cataluña y don Carlos Margats Maristany, subdelegado de dicha Entidad en la provincia de Gerona.

Su Excelencia y demás personalidades fueron recibidas por el Alcalde de la población don Enrique Plantés; Rvdo. Cura Párroco don Miguel Liagostera Pbro., Ayuntamiento, Juez de Paz y demás autoridades. Además estaban situados delante de la casa los niños y niñas de las Escuelas Municipales con sus respectivos señores maestros.

Después de saludar a las autoridades, el señor Gobernador estrechó la mano al señor Ramió, esposa y demás familia.

Acto seguido el señor Cura Párroco procedió a la bendición del edificio, que fué visitado detenidamente por las personalidades asistentes.

El señor Gobernador, el señor Alcalde, los Delegados del Instituto Nacional de la Vivienda y el nuevo propietario, firmaron el acta de donación del inmueble.

El señor Plantés, pronunció unas palabras de agradecimiento al señor Gobernador Civil por su asistencia al acto; haciendo resaltar las realidades de la doctrina del nuevo Estado; y el señor Cura Párroco explicó como en estos actos de tanta trascendencia como era el que se estaba presenciando, se veía la clara postura social del providencial Caudillo que nos guía, don Francisco Franco, basada en la doctrina de las encíclicas papales, de gran sentido cristiano y de completa adhesión a las enseñanzas de la Iglesia Católica. Pidó completa adhesión al Jefe del Estado y un profundo

agradecimiento por su proceder en pro de las clases modestas, menesterosas y trabajadoras.

Por último el señor Gobernador Civil dirigió unas palabras en las que dijo, que aun cuando no había asistido mucha gente al acto, por propio deseo suyo y del alcalde de la población para permitir que los labradores no distraigan un solo minuto a sus quehaceres importantísimos de la labranza y siembra, sabía que los asistentes se convertirían en pregoneros de este acto para explicar por doquier lo que se había hecho.

"Hemos venido —continó— a cumplir una orden del Caudillo Franco y entregar a la familia Ramió que tiene la suerte de haber recibido del Cielo, el don de Dios de quince hijos, una casa que le regala el Jefe del Estado, a este modesto matrimonio de nuestra provincia, de Cataluña, para demostrar que nuestro Caudillo que ganó la guerra, que está ganando la ardua batalla de la paz, no olvida a los campesinos, a los labradores, a los agricultores, a los padres modelos, y así, donde encuentra un matrimonio honrado que ha dado a la patria muchos hijos y sabe educarlos e inculcarles el amor y la fe necesarias al hombre, ordena a sus funcionarios técnicos, a esta modelica institución que es el Instituto de la Vivienda, para que trace el proyecto, construya y entregue una casa propia y adecuada a las necesidades del escogido propietario, para que él haga de ella el uso que considere más oportuno.

Vosotros, que habéis visto esto, debéis convertirlos en pregoneros de esta realidad. Habéis de confesar que a nuestro régimen, a nuestra Falange, no se le va todo en palabras, sino en hechos, en realidades. Y así como los antiguos políticos os prometían mucho y no os daban más que disgustos y quebraderos de cabeza, así la verdadera España, el Caudillo, no so-

lamente promete, sino que da, y como prueba están estos muros dispuestos a afrontar los avatares de los siglos para cobijar en su seno a varias generaciones de esta honrada familia, para que puedan vivir en sana armonía y dar cada día gracias a Dios por los beneficios recibidos. Bien merecido lo tiene la familia Ramió, Dios haga que por muchos años este hombre de bien, su esposa e hijos, puedan gozar de la generosidad del Caudillo en este hogar bendito que se les ha otorgado por sus propios merecimientos, ya que de este tronco feliz han salido hombres de provecho, ciudadanos para la patria, soldados de España y convencidos de nuestra verdad. ¡Arriba España! ¡Viva Franco! ¡Viva la familia Ramió!"

Muchos aplausos coronaron las últimas palabras de la elocuente exhortación del señor Gobernador Civil.

El señor Ramió, emocionado, dio asimismo vivas a España, a Franco y al señor Gobernador, que fueron contestados unánimemente por todos los asistentes.

Por último, la familia Ramió y el Ayuntamiento, agasajaron a las Autoridades y personalidades asistentes con una copa de vino español.

Después, y entre los aplausos del pueblo, el señor Gobernador y Jefe Provincial del Movimiento, emprendió el viaje de regreso a la capital.

El Programa de "Publicidad Antena"

Editado por "Publicidad Antena" hemos recibido un bello programa de las Ferias y Fiestas de San Narciso ilustrado con profusión de tricromías y selectos grabados sobre temas de la Ciudad y su provincia.

Avalora el conjunto una serie de artículos literarios debidos a celebrados escritores de Gerona y de las comarcas gerundenses.

Este programa forma un voluminoso folleto apto para ser guardado como recuerdo de las Ferias de hogaño y documento de nuestra historia y de nuestras glorias.

Agradecemos la atención y celebraremos que este esfuerzo editorial de "Publicidad Antena" tenga el éxito que se merece.

ANUNCIOS ECONOMICOS

VENDO casa seminueva con jardín, llave en mano, en Figueras, a precio de ocasión por ausentarme. Razón: Plaza Calvet, núm. 1. Gerona.

PIANO vendo como nuevo, marca "Chassaigne". Garantizado precio módico. Travésia Auriga, 6. principal. Gerona.

TERRENO en venta (doce vesa-

Era inusual un nombre tan elevat de fills. I encara comptant que els germans grans (homes) treballaven i duien algun ingrés a casa, era just per a mantenir tots els membres de la família.

Com podem observar a la imatge, la diferència d'edat entre els germans grans i els petits es considerable però això va ser una gran sort per als pares ja que no se'n podien fer càrrec dels petits, els més grans se'n cuidaven. A mesura que passaven els anys i que tots s'anaven casant i independitzant, la casa es quedava

més buida, però mai va deixar de ser el punt de referència i sempre hi havia lloc per un més.

2.2. La dona com a mestressa de casa

Encara avui, una de les feines més infravalorades, perquè no era ni és retribuïda, era la de mestressa de casa. El 6 de març de 1938 es va aprovar el *Fuero del Trabajo*, en què es regularen els drets i els deures professionals dels espanyols. L'àmbit domèstic quedà totalment en mans de les dones. Totes aquestes feines es mantenien amb la idea que la tasca de la dona era crear i cuidar la família.

Es va limitar l'accés de les dones a càrrecs públics, es retirà el "plus" familiar als marits que tinguessin les mullers treballant, es van concedir dots als matrimonis en què les dones deixessin el seu lloc de treball. També s'aplicava la *Llei de Contracte de Treball*, per la qual, a més d'haver de comptar amb l'autorització del marit per dur a terme qualsevol feina, hi havia la possibilitat que l'home fos qui rebés el sou de la dona.

Treballar fora de casa en una societat com la de l'època de la dictadura franquista representava un pas molt important en la lluita per la llibertat i la independència de la dona. No obstant això, cal tenir clar que les condicions de les dones treballadores tardarien molt a ser mínimament iguals que les dels homes.

Amb la *Llei sobre els drets polítics, professionals i de treball de la dona*, de l'any 1961, va començar una transformació per a les dones casades fora de la llar. L'any 1966 es va permetre a les dones exercir com a magistrats, jutges i fiscals de l'Administració de Justícia. I la necessitat d'autorització del marit per signar un contracte laboral i exercir el comerç se suprimeix en la reforma dels Codis Civil i de Comerç de 1975. A finals de la dictadura del General Franco aquest nou

pensament considerava que només alliberant-se de la feina de la llar podia ser possible una autonomia en la dona.

2.3. Educació: models educatius diferenciats entre dones i homes

A les nenes calia preparar-les per a la vida de la llar i les labors domèstiques, havien de ser “l'àngel de la llar”¹⁴. Per això es va establir una educació amb alguns continguts diferenciats entre nois i noies. Vegem les principals diferències.

S'obligava al fet que el professorat fóra del mateix sexe que l'alumnat, i quedaven expressament prohibides les escoles mixtes, excepte a les localitats on no hi hagués més de trenta alumnes¹⁵. De l'educació religiosa, que era una assignatura obligatòria, se n'encarregarien els sacerdots.

Com veiem a la fotografia següent, les nenes estaven separades per edats més o menys properes i en un edifici diferent del dels nois, als quals depenent del poble, s'ajuntaven a les hores de lleure o no. A l'escola de Sant Miquel de Campmajor cada primer dia de curs, era típic que els pares acompanyessin els nens i les nenes a l'escola i es féss una foto de la classe que els pertocava. Aquesta imatge en particular és d'una classe de nenes d'entre 6 i 11 anys del poble. Solien fer-se fotos al començar el curs i al acabar-lo i sempre col·locades en la mateixa posició fins que les classes canviaven.

¹⁴ “Que la dona tingués la possibilitat de tenir una educació i treballés qüestionava l'autoritat de l'home (principi bàsic de la institució familiar tradicional). Preocupava que amb la progressiva introducció de la dona al mercat laboral, les noies ja no acceptessin el matrimoni com a única missió a la seva vida o que fossin menys selectives per triar. La societat dirigida per una majoria masculina temia també un canvi de lloc a la subordinació i del paper “d'àngel de la llar” de la dona.” (MORCILLO GÓMEZ, Aurora: “Por la senda del franquismo”, *Historia 16*, nº 145 pàgs. 86-90).

¹⁵ Així ho establí la Llei de 17 de juliol de 1945, en la qual l'ensenyament primari es declarava obligatori i gratuït per a tota la població.

Les noies havien de cursar les matèries de Llar i assignatures comunes com la Formació de l'Esperit Nacional o l'Educació Física, que tenien diferent contingut segons el sexe de l'alumnat. Per als nois, la Formació de l'Esperit Nacional incloïa continguts relacionats amb la teoria política; i per a les noies el servei i l'atenció a la família. D'altra banda, els nois rebien una espècie de formació premilitar a les classes d'Educació Física.¹⁶

Aquesta situació començà a canviar durant la dècada dels anys seixanta del segle passat¹⁷. S'aprovà la Llei General d'Educació de 1970, que permetia que nens i nenes estudiessin el mateix, junts a la mateixa aula i amb el mateix professorat.¹⁸

Per finalitzar, caldria que parléssim de la universitat. Una de les dades que podem oferir en aquest sentit forma part també de la documentació aportada per la família Ramió. Una de les filles, Carme Masegú Ramió, va ser la primera dona universitària de Sant Miquel de Campmajor. Va començar a estudiar Dret a la

¹⁶ El model educatiu franquista es recolzarà en una organització política, la Secció Femenina, i en una de religiosa, l'Església catòlica, que vetlla per la moral de les dones fomentant la seva submissió a l'home.

¹⁷ CUENCA GÓMEZ, Patricia: "Mujer y Constitución: los derechos de la mujer antes y después de la Constitución de 1978", *Universitas. Revista de Filosofía, Derecho y Política*, núm. 8, (pàgs. 73 - 103). Madrid, juliol 2008.

¹⁸ DEL AMO, M. Cruz : op. cit., pàg. 17.

Universitat Autònoma de Barcelona l'any 1975, el de la mort de Franco. Això va ser possible ja que a finals de la dècada dels setanta es va generalitzar l'ingrés de les dones a les universitats. Durant els anys quaranta, el percentatge d'universitàries era del 13 %, mentre que el curs 1972-73 eren el 31,1 %; i fins al curs 1977-78 no s'arribaria a Espanya al nivell d'universitàries que tenien els Estats Units l'any 1920: un 43%.¹⁹

L'estudi d'aquest període de la història ens ajuda a entendre moltes de les coses que hem sentit explicar a la família, especialment als avis, i a valorar molt més el paper de les dones en uns anys tan difícils.

Segona carta de l'àvia: 25 de novembre de 2012, Banyoles

El metge ja m'havia deixat clar feia temps que arribaria el dia que em costaria aixecar-me del llit i que quan això succeís, havia d'acceptar-ho i fer repòs.

Avui, als meus 93 anys, hi ha eleccions al Parlament de Catalunya i des que m'he llevat que no poder-me aixecar per anar a votar se'm menja per dins. No us podeu imaginar el que va suposar el dret a vot per a la dona filles meves, sembla que encara veig als ulls de la mare una espurna d'esperança i llibertat. Per desgràcia, però, la llum es va apagar ràpidament. L'any 1939 va portar el final de la Guerra Civil, aparentment un nou camí i vida per als "guanyadors". El que ningú no havia vist a venir era la brutalitat de la repressió, a més de la pobresa i la fam que l'acompanyarien.

Quan als pares els va arribar la notícia que els nacionals eren al poder, a la mare li va canviar l'expressió de la cara de cop i va agafar al pare amb una tremolor i una por que no havia vist mai. Us parlo de quan el tiet Enric tenia 23 anys, el tiet Pere 17 i jo estava a punt de fer-ne 20.

A casa sempre havíem viscut amb una comprensió i llibertat per part dels pares que no era normal pels temps que vivíem, sobretot des que la Rosa va marxar cap a Figueres i els avis

¹⁹ PÉREZ SEDEÑO, Eulalia (directora): *La situación de las mujeres en el sistema educativo de ciencia y tecnología en España*. CSIC, Madrid, 2003. Programa de Análisis y estudios de acciones destinadas a la mejora de la Calidad de la Enseñanza Superior y de Actividades del Profesorado Universitario (REF: S2/EA2003-0031). <http://www.campus-oei.org/salactsi/EA2003-0031.pdf>

van anar a viure amb el seu altre fill. A casa es respiraven idees i pensaments que no anaven acord amb el poder del moment.

L'Enric era molt conegut per tot el poble i els voltants per les seves idees, perquè mai ho havia intentat ni volgut amagar-les, i també per ser fill de qui era.

En temps de tanta fam i misèria la gent feia qualsevol cosa per posar-se un tros de pa a la boca i aconseguir un got de llet per als fills i arribava a límits que ningú que no hagi viscut una guerra no ho pot entendre, i encara així, és complicat posar-s'ho al cap.

S'havien acabat les amistats en qui podies confiar cegament, els diumenges en què es reunia tothom sense prejudicis. Eren els mateixos veïns els qui et podien acabar condemnant a mort, i potser fou això el pitjor de la guerra i la postguerra: la desconfiança de tot i de tothom. Els teus veïns, els teus companys podien fer-te molt de mal tan sols assenyalant cap a una direcció, fent un simple comentari, parlant amb qui no haurien de parlar. Qui volia acabar amb tot el que llavors era la teva vida, podia fer-ho amb una facilitat esgarrifosa

Aquell mateix mes el tiet Enric s'havia de casar amb la Mercè, la noia de qui estava enamorat des que tenia memòria. Vaig tardar molts anys a tornar a veure algú que hagués donat tant per a una altra persona.

Òbviament el casament s'havia d'ajornar ja que havien de trobar la manera i el lloc per amagar-se, perquè els nacionals que es presentaven cada cap de setmana a casa no es creurien gaire temps més que havien anat a Girona a vendre's un bestiar que feia dies que tenien emparaulat amb un comerciant.

Vàrem pensar que el refugi on anàvem a caçar podria ser un bon lloc per amagar-se ja que a dalt d'una muntanya que pocs coneixien i exploraven, no pujarien a buscar a ningú, perquè els hiverns i sobretot les nits, podien congelar-te fins l'última gota de sang.

Quan va estar decidit la mare i jo ens vam posar a teixir jerseis de llana, mantes, mitjons i guants per a un regiment de persones. A casa patíem perquè l'hivern que venia era fred i amb pronòstic de neu; el pare, el senyor Frederic, el seu fill i en Pere no es podien permetre passar gaires dies sense baixar a buscar aigua potable i queviures. Teníem sort que el fred també allunyava qualsevol.

En començar a fer més bon temps i el poble no estava tan alerta, el pare i l'oncle Enric van poder començar a baixar més sovint a fer vida a casa. Havíem de tenir quatre ulls sempre a tot arreu, però ens compensava tenir-los a prop. Òbviament no comptàvem amb cap tipus de tecnologia, ni amb cap d'aquestes andròmines que feu servir tots avui en dia, així que utilitzàvem un llenguatge especial.

Esteníem la roba al terrat, a la part més alta de tot el mas, i encara vam allargar els pals de l'estenedor per tal que es pogués veure la roba estesa de lluny. Ells sabien que podien baixar pel color dels llençols: quan eren blancs no hi havia cap perill, quan eren vermells havien de vigilar, i quan n'hi havia un de negre, tenien totalment prohibit posar un peu fora del refugi.

Ja feia més de mig any que utilitzàvem aquest sistema i que ningú no els veia pel poble quan l'Esteve de l'Estany va veure la Mercè, la xicota de l'oncle, sortir de casa cap al tard i va decidir descobrir què anava a buscar dins el bosc amb tantes presses.

Com us deveu suposar, va veure que es trobava amb l'Enric i li va faltar temps al sol per sortir que ell ja els ho havia explicat als guardes que patrullaven aquella setmana. Per sort el pare havia decidit canviar de punt el refugi i havien construït una caseta de fusta en què s'hi estaven provisionalment.

La tarda següent de ser vistos, com cada divendres, la Mercè i jo vam anar amb les amigues de cosir al bar del poble a passar el vespre.

No faltava gaire perquè tanquessin i anéssim cap a casa quan van aparèixer dos nois vestits amb els seus uniformes i se'ns van acostar. No era estrany que vinguessin a dir-nos qualsevol cosa o a insinuar-se, perquè un d'ells feia molta estona que es mirava la Mercè. Va demanar-li si podia sortir a ensenyar-li el camí més curt per arribar a Mieres, i ella, amb tota la bona fe del món, no va dubtar a fer un gest noble. Jo ja era dreta rere seu quan em van dir que només els calia una persona, i ella es va girar i em va dir que no em preocupés, que ens trobaríem a l'entrada del caminet de casa.

Vaig passar-me hores i hores asseguda a l'entrada del caminet i quan ja no em sentia els peus vaig decidir esperar-la davant de casa, on no em moriria d'una pulmonia.

Els ulls se m'estaven a punt de tancar i el sol despuntava quan vaig sentir algú que obria la porta. Li vaig preguntar on havia estat, i li vaig dir que jo havia passat molta fred i que estava molt preocupada, però ella es va limitar a demanar-me perdó i a pujar a l'habitació.

Alguna cosa era diferent en ella, i així va continuar durant molts dies. No baixava a menjar i amb prou feines sortia de l'habitació; no podia trobar la seva mirada enlloc, estava perduda.

Ens tenia a en Pere, a la mare i a mi molt preocupats, així que vaig pujar a la seva habitació, vaig tancar la porta amb clau i li vaig etzibar fermament que no em mouria d'allà fins que m'expliqués què havia passat aquell vespre que li ennuvolava els dies i les nits.

No exagero si us dic que vaig estar més de set hores al seu costat en silenci i agafant-li la mà fins que ella va decidir treure-ho tot.

Volien saber on era el meu germà i el meu pare, i comprar a qualsevol preu la seva informació. Quan van veure que amb bones paraules no aconseguien res, van provar amb amenaces, i d'aquí van passar al forcejament sobrepasant unes distàncies que ella havia marcat des d'un principi. No sabeu el que sentia per dins en oir tota aquella història. Encara ara em tremola tot el cos en recordar-ho. Li van treure la joventut, el somriure, la vida. Em va fer prometre que tot quedaria entre nosaltres, almenys fins que ella cregués convenient i es veiés en cor d'explicar-li-ho al meu germà.

No va tornar a posar-se mai més faldilles per sobre els turmells ni a descordar-se un botó per no ensenyar ni la taca de naixement que tenia sobre el coll. Ja no volia ser dona.

TERCERA PART: DE LA CONSTITUCIÓ DE 1978 A LA ACTUALITAT (1978-2013)

En aquest capítol intentarem entendre els aspectes relacionats amb les dones que, desgraciadament, avui dia no són bones notícies: Per què amb prou feines hi ha dones en els llocs de màxima responsabilitat? Per què hi ha menys dones que homes treballant fora de casa? Per què les dones cobren menys diners per la mateixa feina que els homes? Per què les dones segueixen dedicant molt més temps a les feines de la llar que els homes? Què es pot fer per evitar els casos de

violència contra les dones que poden tenir com a conseqüència la mort? Per què es torna a debatre sobre la possibilitat de restringir el dret a l'avortament? Per què es qüestiona el matrimoni entre persones del mateix sexe? Per què les dones segueixen sent minoritàries en les carreres tècniques?

3.1. La distinció entre igualtat formal i igualtat real

Amb l'arribada de la Constitució de 1978, també arriba el reconeixement dels drets de tots els espanyols i per fi, també el reconeixement dels de totes les dones. A la Constitució la igualtat apareix de dues maneres: com igualtat formal i com igualtat real o material. Per una banda, l'article 14 reconeix el principi d'igualtat formal al remarcar que tots els espanyols son iguals davant la llei i no ha de posar-se per davant cap tipus de discriminació per lloc de naixement, raça, sexe, religió o qualsevol altre condició social. Per altre banda, el 9.2, reconeix el principi d'igualtat material propi de l'Estat social atribuïnt als poders públics la tasca de "promoure les condicions perquè la llibertat i la igualtat de l'individu i dels grups en què s'integren siguin reals i efectives; remoure els obstacles que impedeixin o dificultin la seva plenitud i facilitar la participació de tots els ciutadans en la vida política, econòmica, cultural i social".

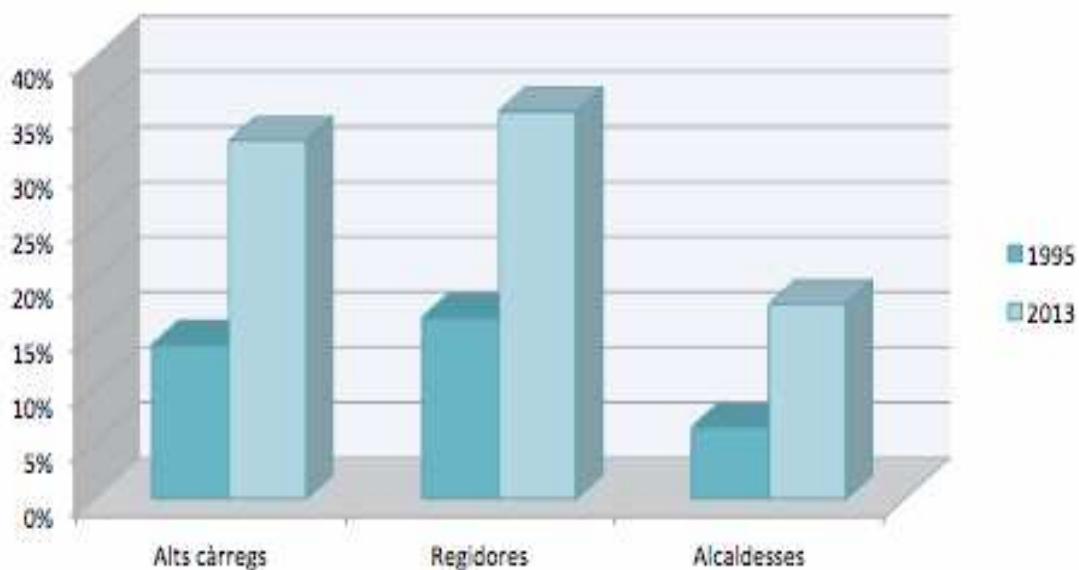
Així ho explica Patricia CUENCA: "La igualtat formal demanda relacions d'igualtat en el contingut i aplicació de la llei, la igualtat material reclamarà la igualtat en l'àmbit social. La primera prohibeix les discriminacions legals i la segona les discriminacions socials, responsabilitzant als poders públics de la seva eliminació. La igualtat material requereix, per tant, una intervenció estatal i pot justificar l'adopció de tractaments diferenciats a favor de determinats col·lectius desfavorits per superar les desigualtats realment existents en la societat... l'engegada d'aquests mecanismes, coneguts genèricament com a accions positives i recolzats no només en el 9.2, sinó també en la clàusula de no discriminació de l'article 14,

resulta essencial per aconseguir la plena equiparació en drets de les dones.”²⁰ Això suposa que moltes vegades no és suficient el fet que la llei estableixi la igualtat sinó que és necessari posar els mitjans necessaris perquè ningú se senti discriminat; i és aquí on encara queda molta feina per fer, com veurem a continuació.

3.1.1. L'accés de les dones a llocs de responsabilitat: el sostre de cristall

La situació de desigualtat en llocs de responsabilitat es pot exemplificar en alguns àmbits, distingint entre sector públic i sector privat²¹. Anem a veure-ho gràficament.

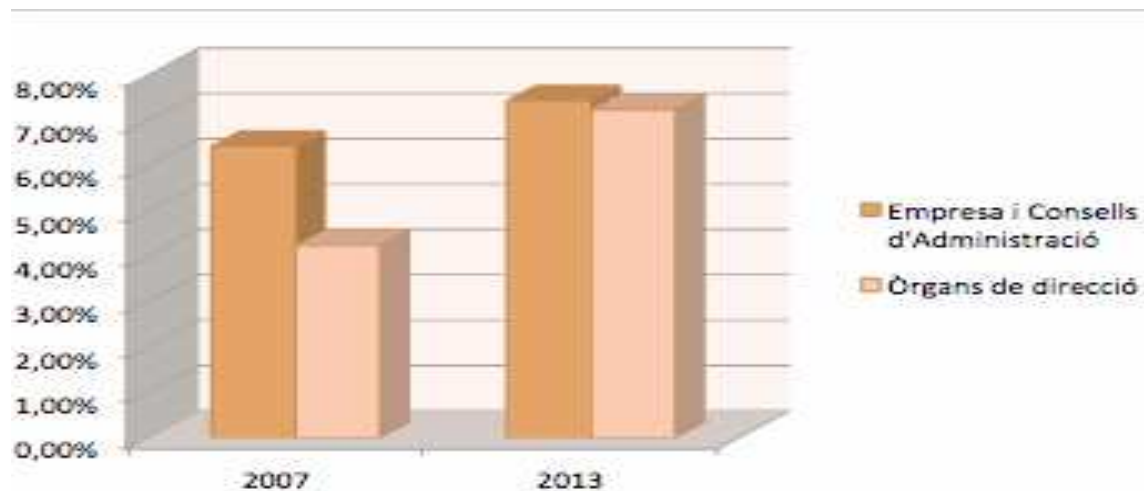
a) Proporció de dones en llocs de responsabilitat del sector públic:

²⁰ CUENCA GÓMEZ, Patricia: op. cit., pàg. 86

²¹ Les fonts d'aquestes dades son *l'Instituto de la Mujer de España* i *l'Institut de les Dones de Catalunya*.

b) Proporció de dones en llocs de responsabilitat del sector privat:

En aquests casos els experts parlen de la denominada teoria del *sostre de cristall*²², segons la qual les dones no tenen possibilitats reals d'ocupar els mateixos llocs de responsabilitat que els homes. Això s'explica, entre d'altres causes, perquè els homes tendeixen a triar-se a si mateixos per als llocs de poder i perquè les dones segueixen havent d'ocupar-se de les tasques de casa i de la família.

²² "Aquestes dades ni són conjunturals o anecdòtics, ni responen a una falta de preparació de les dones. Com mostren les estadístiques des de fa ja alguns anys la formació de les dones en molts àmbits o sectors és fins i tot més sòlida que la dels homes. Més aviat aquestes estadístiques revelen l'existència del que la teoria feminista ha denominat el sostre de cristall, això és, d'un topall invisible no formalitzat però real i tremendament efectiu, d'una barrera implícita, que impedeix que les dones, malgrat el seu igual o superior preparació, puguin arribar a posseir la mateixa situació de poder social que els homes. A la meua manera de veure, aquest sostre de cristall descansa en dos pilars interrelacionats que graviten, una altra vegada, sobre la dicotomia públic/privat. D'un costat, encara que les dones han aconseguit trobar un buit en aquest àmbit, l'espai públic és encara un espai dominat i, per tant, dissenyat pels homes. D'un altre costat, la incorporació de la dona a aquest espai públic no ha anat acompanyada d'una paral·lela democratització de l'espai privat, això és, d'un repartiment equitatiu de les tasques i les responsabilitats familiars." (CUENCA, Patricia: op. cit.,pàg.92)

3.1.2. La Llei per a la Igualtat efectiva entre dones i homes

La història ens demostra que en aquest camí cap a la igualtat real s'avança molt lentament i en el qual cal superar molts obstacles. La prova és que trenta anys després d'haver-se aprovat la Constitució de 1978 es decideix elaborar una Llei integral per posar en pràctica les mesures necessàries per lluitar contra la situació de desigualtat real que sofreix la dona en els diferents àmbits; a aquesta finalitat respon la *Llei Orgànica 3/2007 de 22 de març, per a la Igualtat efectiva de dones i homes* (d'ara endavant, Llei per a la Igualtat), tal com s'explicita en la seva Exposició de motius:

“El ple reconeixement de la igualtat formal davant la llei, tot i haver comportat, sens dubte, un pas decisiu, ha resultat insuficient. La violència de gènere, la discriminació salarial, la discriminació en les pensions de viduïtat, el fet que hi hagi més desocupació femenina, l'encara escassa presència de les dones en llocs de responsabilitat política, social, cultural i econòmica, o els problemes de conciliació entre la vida personal, laboral i familiar, demostren que la igualtat plena, efectiva, entre dones i homes, la “perfecta igualtat que no admet poder ni privilegi per a uns ni incapacitat per a altres”, en paraules escrites per John Stuart Mill fa gairebé 140 anys, avui encara és una tasca pendent que necessita nous instruments jurídics.”

Com a principals instruments concrets per intentar aconseguir la igualtat efectiva la Llei d'Igualtat regula els següents: els plans d'igualtat d'oportunitats, les anomenades accions positives²³, les avaluacions periòdiques sobre l'efectivitat del principi d'igualtat²⁴, els informes d'impacte de gènere²⁵ i l'adequació de les estadístiques i estudis²⁶.

²³ “Els poders públics han d'adoptar mesures específiques a favor de les dones per corregir situacions patents de desigualtat de fet respecte als homes. Aquestes mesures, que s'han d'aplicar mentre subsisteixin aquestes situacions, han de ser raonables i proporcionades en relació amb l'objectiu perseguit en cada cas” (art. 11).

²⁴ “El Govern ha d'elaborar un informe periòdic sobre el conjunt de les seves actuacions en relació amb l'efectivitat del principi d'igualtat entre dones i homes. D'aquest informe se n'ha de donar compte a les Corts Generals” (art. 18).

Per poder identificar els diferents suposats de desigualtat que cal corregir la Llei per a la Igualtat distingeix entre *discriminació directa i indirecta* (art. 6). Es considera discriminació directa per raó de sexe la situació en què es troba una persona que sigui, hagi estat o pugui ser tractada, atenent el seu sexe, de manera menys favorable que una altra en situació comparable. I es considera discriminació indirecta per raó de sexe la situació en què una disposició, criteri o pràctica aparentment neutres posa persones d'un sexe en desavantatge particular respecte a persones de l'altre sexe, llevat que aquesta disposició, criteri o pràctica es puguin justificar objectivament atenent una finalitat legítima i que els mitjans per assolir aquesta finalitat siguin necessaris i adequats.

Els especialistes diuen que amb aquesta llei s'han produït una sèrie de canvis importants però encara són necessaris més mitjans i tots hauríem de prendre consciència d'això en el nostre dia a dia; a casa, als centres educatius, a la feina, en les nostres relacions personals, etc.

En aquests trenta-cinc anys de democràcia s'han aconseguit importants avanços en la igualtat real en els àmbits de la parella, l'educació i el treball fora de casa. I les nostres assignatures pendents són: la violència de gènere, la poca col·laboració de l'home en les tasques de la llar i els salaris més baixos de les dones quan realitzen el mateix treball que els homes. Veiem algunes dades rellevants al respecte:

²⁵ "Els projectes de disposicions de caràcter general i els plans d'especial rellevància econòmica, social, cultural i artística que se sotmetin a l'aprovació del Consell de Ministres han d'incorporar un informe sobre el seu impacte per raó de gènere" (art. 19).

²⁶ "Els poders públics, en l'elaboració dels seus estudis i estadístiques, han de incloure sistemàticament la variable de sexe en les estadístiques, enquestes i recollida de dades que portin a terme. Així mateix, han d'establir i incloure en les operacions estadístiques nous indicadors que possibilitin un millor coneixement de les diferències en els valors, rols, situacions, condicions, aspiracions i necessitats de dones i homes, la seva manifestació i interacció en la realitat que s'hagi d'analitzar" (art. 20).

A) Les dades de la violència de gènere o masclista han sofert poca variació en els àmbits següents:²⁷

- La violència en l'àmbit de la parella: L'any 2012 a Catalunya es produeixen 11994 casos i 6196 detinguts; en 15 casos amb resultat de mort i la denúncia prèvia solament s'ha produït en un cas.

- La violència en l'àmbit familiar: L'any 2012 a Catalunya es produeixen 2476 casos i 1206 detinguts; 5 casos amb resultat de mort.

- La violència en l'àmbit social o comunitari : L'any 2012 a Catalunya són 432 casos, amb 150 víctimes menors de 20 anys i 44 delinqüents també amb menys de 20 anys.²⁸

²⁷ Una de les principals xacres de la nostra societat actual és la denominada violència de gènere o masclista, una violència que suposa un cas extrem de desigualtat social. Així ho explica la *Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista en l'exposició de motius*:

"Les violències exercides contra les dones han estat anomenades amb diferents termes: violència sexista, violència patriarcal, violència viril o violència de gènere, entre altres. En tots els casos la terminologia indica que es tracta d'un fenomen amb característiques diferents d'altres formes de violència. És una violència que pateixen les dones pel sol fet de ser-ho, en el marc d'unes relacions de poder desiguals entre dones i homes. Aquesta llei reconeix el caràcter específic i diferenciat d'aquesta violència i també la necessitat d'aprofundir en els drets de les dones per a incloure les necessitats que tenen en l'espai social.

La Llei utilitza l'expressió violència masclista perquè el masclisme és el concepte que de forma més general defineix les conductes de domini, control i abús de poder dels homes sobre les dones i que, alhora, ha imposat un model de masculinitat que encara és valorat per una part de la societat com a superior. La violència contra les dones és l'expressió més greu i devastadora d'aquesta cultura, que no només destrueix vides, sinó que impedeix el desenvolupament dels drets, la igualtat d'oportunitats i les llibertats de les dones. Per això el dret no pot tractar aquest problema social des d'una perspectiva falsament neutral, sinó que els instruments legals han de reconèixer aquesta realitat per a eliminar la desigualtat social que genera. Per a aconseguir la igualtat material i no provocar una doble discriminació, s'ha de partir de les desigualtats socials existents." Aquesta Llei catalana es complementaria de La Llei orgànica 1/2004, del 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, que constitueix la primera llei integral europea que recull una resposta global a les violències contra les dones en les relacions de parella, amb inclusió d'aspectes preventius, educatius, socials, laborals, assistencials, sanitaris i penals.

²⁸ Segons les dades del Departament d'Interior de la Generalitat de Catalunya disponibles a la seva Web des de l'any 2009.

B) Les dones segueixen dedicant molt més temps al treball domèstic i familiar:²⁹

- L'Institut Nacional d'Estadística (INE) va xifrar que l'any 2008 el valor del treball domèstic no remunerat, realitzat en un 73% per dones, era del 27% del Producte Interior Brut (PIB). Valorant-ho en 4,33 euros per hora, suposa 307.291 milions d'euros/any, quantitat propera al Pressupost de l'Estat d'aquell any.
- Segons l'Enquesta d'Ocupació del Temps 2009-2010 de l'INE, les dones dediquen cada dia dues hores i quart més que els homes a les tasques de la llar, encara que en set anys s'ha retallat aquesta diferència en 41 minuts.
- Una darrera dada, és que la gran majoria de les vegades els casos d'abandó de l'ocupació "per raons familiars" corresponen a dones.³⁰

C) Les dones cobren menys pel mateix treball:

- Entre els anys 2002 i 2011 la bretxa salarial entre home i dones tan sols s'ha reduït un 5,9%, per la qual cosa la dona cobra un 23% menys de mitjana.

²⁹ Encara avui dia la dona porta el gran pes de les tasques relacionades amb la casa i la família. L'any 2005 es va reformar Codi Civil per exigir la coresponsabilitat d'aquest esforç ("Els cònjuges estan obligats a viure junts, guardar-se fidelitat i socórrer-se mútuament. Hauran de, a més, compartir les responsabilitats domèstiques i la cura i atenció d'ascendents i descendents i altres persones dependents al seu càrrec" - art. 68) i per valorar-ho en supòsits de separació i divorci ("El treball per a la casa serà computat com a contribució a les càrregues i donarà dret a obtenir una compensació que el Jutge assenyalarà, mancant acord, a l'extinció del règim de separació"-art.1438).

³⁰ Una de les conseqüències d'aquesta situació de desigualtat es reflecteix en el major ús de la contractació parcial per part de les dones per poder conciliar el treball domèstic i la cura de la família. L'any 2012, gairebé dos milions de treballadores (1.922.500, que representen el 24,5% del total de dones ocupades) tenien jornada a temps parcial, mentre que els homes amb aquest tipus de jornada eren 625.900 (6,6% del total d'homes ocupats). En total, 2.548.400 persones tenia un treball amb jornada a temps parcial i tres de cada quatre d'aquestes persones eren dones. L'11,6% de les persones ocupades amb treball a temps parcial (296.100), tenia aquesta jornada perquè, a més, cuidaven a membres de la seva família que eren menors, persones malaltes, discapacitades o majors. El 97,23% d'ells qui tenien jornada a temps parcial per aquests motius eren dones (287.900 en xifres absolutes) i el 59,05% d'aquestes dones assenyala que tenia un treball amb aquest tipus de jornada a causa de la falta de serveis adequats per a la cura de les persones indicades o perquè no podia pagar-los. (Mujeres en cifras. Boletín estadístico núm. 5, mayo 2013, Instituto de la Mujer)

- El salari brut anual mitjà l'any 2002, va ser de 22.169,16 euros per als homes i de 15.767,56 euros per a les dones; el salari mitjà anual femení és, per tant, el 71,1% del masculí.

- L'any 2011, el guany mitjà anual va ser de 25.667,89 euros per als homes i de 19.767,59 euros per a les dones; per tant, el guany mitjà anual femení va suposar el 77 % del masculí.

3.1.3. L'educació: cap a la igualtat real d'oportunitats

El dret a l'educació garantit per l'art. 27 de la Constitució de 1978 ha estat objecte de nombroses lleis, tant estatals com a autonòmiques, i la principal crítica és que s'han fet tantes reformes que nostra sistema educatiu no acaba de consolidar-se.³¹ Per això, avui dia en repte és passar de la igualtat formal a la igualtat d'oportunitats. I tal com hem vist anteriorment, est és l'objectiu principal de la Llei per la Igualtat, que aposta per l'educació com un element essencial per avançar en aquest camí

Fem un breu balanç del camí cap a la igual real des de la perspectiva de l'educació d'aquesta etapa constitucional.

A) El camí fet

Durant els anys 80 es consolida la presència femenina en totes les etapes i nivells, superant en molts casos als homes. Des de 1976 les dones joves són majoria com a estudiants de batxillerat. En els anys 80 són el 50% de l'alumnat de tots els nivells educatius, amb l'excepció de les escoles tècniques superiors. En el curs 2006-2007 les dones eren majoria –51,5%– en l'ensenyament secundari

³¹ *L'última reforma, molt controvertida, es la Ley Orgánica 8/2013, de 9 de diciembre, para la mejora de la calidad educativa, coneguda como reforma Wert, en referencia al Ministro d'Educació que es l'impulsor.*

post obligatori i en els estudis universitaris –54,7%– i eren moltes més que els nois de la seva mateixa edat les joves de 18 anys que cursaven algun tipus d'estudis –la taxa neta d'escolarització entre les dones de 18 anys aconseguix el 68,1% enfront del 56,7% dels homes– i són més les dones adultes que reben algun tipus de formació permanent.³²

En aquests anys les noies han tingut clar que estudiar mereixia la pena perquè les dones amb major nivell d'estudis tenen moltes més possibilitats d'accedir a l'ocupació. Segons dades de l'OCDE³³ mentre l'índex d'ocupació entre les dones amb educació preprimària i primària se situava en el 32%, aquest índex ascendia fins al 80% entre les quals aconseguixen el doctorat. També les diferències salarials respecte als homes són majors en el cas de les dones que realitzen treballs poc qualificats que requereixen escassa formació. En aquests 25 anys la taxa d'ocupació masculina s'ha mantingut pràcticament constant, mentre que la femenina ha augmentat del 22,7% al 44,1%.³⁴

B) El camí per fer

S'ha de treballar per reduir el biaix de gènere en els diferents nivells educatius. Aquestes diferències en l'elecció de branques acadèmiques i en l'orientació professional cap a diferents tipus de carreres suposen un clar biaix de gènere, que indica la persistència en la divisió tradicional per rols. D'aquesta manera podem parlar d'una certa feminització en les carreres de ciències socials i de la salut, enfront de les carreres tècniques, que se suposen masculinitzades. La conseqüència immediata, és que les dones estan clarament infrarrepresentades precisament en les branques més demandades, per la qual cosa queden excloses d'un mercat laboral en el qual cada vegada es necessiten més persones amb formació en determinades especialitats, com la tecnològica.

³² DEL AMO: op. cit., pàg. 18

³³ OCDE: "Panorama de la Educación. Informe español, 2008", pàg 28"

³⁴ BATET: op. cit., pàg. 46

Les alumnes es dirigeixen a determinats tipus d'estudi, optant de forma minoritària pels estudis tècnics, més valorats al mercat de treball que els que trien les dones. Existeix una relació directa entre el tipus d'educació que reben les dones i les ocupacions a les quals tenen accés: la feminització de determinats estudis es correspon amb la de determinats ocupacions. Les joves tenen una major presència en les branques de Formació Professional dedicades a cura de les persones i a cura de la llar: són el 96,9% de l'alumnat matriculat en Imatge Personal, el 91,4% de Serveis Socioculturals i a la Comunitat, el 83,4 % de Tèxtil, Confecció i Pell. Per contra, són molt minoritàries en aquelles branques considerades tradicionalment masculines: el 2,1% en Manteniment de Vehicles Autopropulsats, el 6,3% en Electricitat i Electrònica i un 9,4% en Fabricació Mecànica.³⁵

La mateixa diferència quant a la distribució d'alumnes i alumnes per branques, la trobem en l'educació universitària, on podem verificar un creixement constant de la participació femenina des del curs 1982-1983, fins a arribar a superar la participació masculina. D'aquesta manera, en el curs 2006-2007, més del 54% de l'alumnat matriculat era femení, la qual cosa indica que l'actual generació de dones espanyoles està –globalment– més preparada que els homes. Fet que segueix sense tenir una traducció en l'accés al mercat de treball i, encara menys, a llocs de veritable responsabilitat. No obstant això, i malgrat aquesta major presència femenina seguim trobant la mateixa diferència que en el grau mitjà i superior, per la qual cosa el pes de determinats estereotips es tradueix en una matriculació diferencial, és a dir, en l'exclusió de les dones dels estudis i professions tècniques. Així, malgrat el gran avanç experimentat en els últims anys, el nombre de dones que es matriculen en estudis tècnics segueix

³⁵ DEL AMO: op. cit., pàg. 19

sent clarament deficitari, suposant un 30% en les enginyeries i amb prou feines un 25% en arquitectura i en les enginyeries tècniques.³⁶

També s'ha de treballar per reduir les desigualtats entre el professorat universitari. Aquesta segregació es fa visible a través d'una major relació de les dones acadèmiques i científiques. La concentració de la majoria d'aquestes dones en les àrees de coneixement menys valorades i prestigiades (ciències humanes, ciències socials i ciències de la vida) i mitjançant la seva absència de les cúpules o càrrecs directius o, el que és el mateix, a través d'una presència aclaparadora d'homes en els llocs amb més poder i reconeixement. A més, aquests factors van íntimament lligats amb unes millors condicions laborals, de salari i de prestigi que afavoreixen els homes i discriminen les dones.³⁷

Segons Teresa Blat, "La principal raó d'aquest "desajustament" és l'existència de barreres culturals i institucionals, com els prejudicis i estereotips de gènere que llastren l'accés, la permanència i la promoció de les dones, sustentats en factors que gens tenen a veure amb la preparació, el talent, la capacitat i el mèrit, i que perjudiquen la seva futura inserció i projecció laboral."³⁸

3.2. El matrimoni i avortament: avanços y retrocessos

Dins la Constitució de 1978 trobem el article 32 , que estableix el dret a ambdues parts de la parella a contraure matrimoni en plena igualtat jurídica. Per això el Codi Civil es reforma en el 1981 establint la igualtat de la dona casada tant en l'administració dels béns com en l'exercici de la pàtria potestat i va regular els procediments de nul·litat, separació i divorci. El Codi Civil vigent reconeix aquesta igualtat de manera clara: *Els cònjuges són iguals en drets i deures.*"(article 66).

³⁶ BLAT: op. cit., pàg. 43

³⁷ FORNS: op. cit., pàg. p. 77

³⁸ BLAT: op. cit., pàg. 41

Unes altres importants reformes que afecten al concepte tradicional del matrimoni són la despenalització de l'avortament, així com la legalització dels anticonceptives, i la regulació el matrimoni entre persones del mateix sexe. L'any 1978 es legalitza la “pildora” com a mètode anticonceptiu. L'any 1985 es despenalitza l'avortament en determinats supòsits (violació, perill físic o psicològic per a la mare o alguna malformació del fetus), aquesta decisió és impugnada davant el Tribunal Constitucional, que declararà que respecta la Constitució; l'any 2010 es van ampliar els supòsits d'avortament amb la possibilitat d'interrupció voluntària de l'embaràs en les primeres catorze setmanes³⁹. L'actual Ministre de Justícia, senyor Ruiz Gallardón, ha posat en marxa una nova reforma de la regulació de l'avortament per tornar al model de de 1985 però amb un contingut més restrictiu (eliminant el supòsit de malformació del fetus).

La regulació del matrimoni entre persones del mateix sexe se aprova a l' any 2005: “*El matrimoni tindrà els mateixos requisits i efectes quan tots dos contraents siguin del mateix o de diferent sexe*”⁴⁰. Aquesta també és una reforma molt polèmica, que el Partit Popular va impugnar davant el Tribunal Constitucional, però aquest va rebutjar el recurs i va declarar constitucional el matrimoni entre persones del mateix sexe.

³⁹ *Ley Orgánica 2/2010 de salud sexual y reproductiva y de la interrupción voluntaria del embarazo*

⁴⁰ *Artículo 44 de la Llei 13/2005 reforma el Codi Civil pel que concerneix el dret a contreure matrimoni*

Tercera carta de l' àvia: 13 de desembre de 2013, Girona

Sembla mentida que algú pugui passar-ho tan malament i tot i així tirar endavant, veritat nenes? Però no tothom era tan fort, us ho puc ben assegurar.

Suposo que us recordeu una mica de com era en Pere, per alguna fotografia o escrit que tenim d'ell. Pobret, com havia de patir!

Des que era petit que havia estat diferent a la resta; a l'Enric, al pare i en general, a tots els seus amics. Anava tot el dia darrere la mare, i quan ella estava malalta o no podia fer qualsevol cosa de la seva rutina diària, ell ho feia igual o millor.

No tenia ni 14 anys quan al poble es van començar a inventar maneres de fer saber que es parlava d'en Pere. La majoria ja el coneixia com "el Papallona", però se'n sentien a dir unes quantes més, i cap no s'allunyava del que podia ser ofensiu i despectiu.

La mare n'havia hagut de sentir moltes, però a ella realment no li importava que el seu fill preferís com a company sentimental un home. En canvi el pare va tardar molt temps a acceptar-ho. Mai havia tingut fàcil la seva posició al poble per com pensava i per com actuava, però ara volia entendre al seu fill. N'estic segura, que volia. Però ho temia de veritat.

Quan en Pere es va asseure un vespre a casa i va explicar-nos com es sentia i va treure tot el que duia a dins el pare va intentar fer-li entendre que allò era una confusió de quan s'és

jove i es vol conèixer i descobrir tot, que era normal però que trobaria el seu veritable camí, que allò era una simple prova que la vida li posava davant per veure quin camí triava.

Van haver-hi llargues disputes i molts plors aquella nit, fins que el pare amb un cop de porta va marxar. Jo estava segura que tard o d'hora acceptaria el que hi havia i ho respectaria perquè realment l'únic que volem els pares per als nostres fills és que sigueu feliços i tingueu les armes per defensar-vos davant el que faci falta, i això és del que el pare tenia por, que fos dèbil i el fessin patir. Que un home fes les tasques que li tocaven a la dona o qualsevol cosa que posés en dubte la virilitat i la superioritat d'aquest, era mal vist, jutjat i a vegades, castigat.

És increïble pensar que amb tants anys i tanta història, no aprenem a cedir quan toca, a donar les llibertats que tothom hauria de tenir i les possibilitats per gaudir la vida que es desitja. No creieu que en els temps que estem hauríem d'avançar o, si més no, retrocedir en temes tan importants com l'avortament o l'acceptació de l'homosexualitat? A mi no crec que em quedin gaires anys ja, però posaré el meu gra de sorra on calgui per assegurar-me que en un futur, les injustícies i les desigualtats per aquests temes s'acabaran.

Amb prou feines farà cinc anys que es va permetre el matrimoni homosexual. Quin és el gran problema amb que dos persones del mateix sexe s'estimin? Per l'amor de Déu! Que jo depasso nou dècades, amb prou feines em varen ensenyar a contar i això ho entenc perfectament.

Jo, com a dona, he vist i portat a sobre un munt d'injustícies i prohibicions, sobretot per part del homes, que no tenen ni cap ni peus i el pitjor, és que ningú hi ha posat remei, i encara avui dia, ho veiem.

Ens han posat i encara ens posen mil través en temes que tan sols ens haurien de pertànyer a nosaltres. Com es pot retrocedir en aspectes tan vitals com l'avortament? Com es pot privar una dona de decidir el què ha de fer i deixar de fer amb el seu cos? No estic a favor de l'avortament com a mètode per curar les relliscades, tot s'ha de dir! Però no crec que s'hagi ni de posar en dubte el fet que això ho ha de decidir cadascú. L'any 1985, amb la primera aprovació de la llei d'avortament pel que se'ns explicava, no podíem interrompre cap embaràs si no havia estat per violació, perill físic o psicològic per a la mare o alguna malformació del fetus. Per molta llei que s'establís, us podria explicar més casos dels que us imagineu en què us quedaríeu sorpresos de la quantitat de dones que tenien fills a pesar de comptar amb algun dels casos que us he explicat, perquè en aquell temps pesava molt i molt l'aparença, sobretot en pobles com el meu.

Quantes històries i records en un parell de fulls...

No pretenc que totes aquestes paraules les recordeu com les últimes coses que la iaia us volia explicar, ni que per tristesa les deixeu en un calaix i no les llegiu més. Vull deixar-

vos tot això escrit perquè és una petita part de mi i de la meua vida d'abans que vosaltres, que sou els bocins més preciosos que la vida m'ha pogut regalar, arribéssiu a aquest món.

Procuraré amagar bé aquestes cartes perquè les trobeu quan realment ho necessiteu i sempre que us manqui alguna cosa que aquestes paraules us puguin fer recuperar, agafeu-les i poseu-vos una mica dins meu.

Sou dones i com a dones us heu de fer valdre sempre en tot. Jo, i d'altres que han caminat al meu costat hem trobat moltes pedres al camí per arribar a on som ara, i sincerament, crec que encara us queda molt per construir. Estimeu a qui tingueu com a company, amic i familiar, però per sobre de tot estimeu-vos a vosaltres.

Dibuixeu mil i un somnis i compliu-los, perquè si alguna cosa he vist durant tots aquests anys, és que per molt que et diguin que no pots fer alguna cosa, el teu límit ets tu mateix.

Us enyoraré, i sempre us estimaré.

L'àvia.

CONCLUSIONS

Per concloure aquest projecte diré que, partint d'unes hipòtesis que es limitaven a qüestionar-se el paper de la dona envers l'home, he descobert la gran importància de conèixer bé la història i dels aprenentatges que ens proporciona per entendre i valorar la situació actual dels drets de la dona.

Primerament dir que la història ens demostra que els drets de les dones son reversibles, doncs tant poden avançar com retrocedir. Per exemple, a la Segona República les dones veuen possibilitats a un mínim d'igualtat i als pocs anys amb la guerra civil i la dictadura franquista es retrocedeix més del que s'havia avançat; i una amenaça de reculada parcial tornem a trobar-la avui dia en relació amb drets reconeguts en aquests anys de democràcia, per exemple en el tema de l'avortament o en el dels matrimonis de persones del mateix sexe.

En segon lloc, veiem un desequilibri entre la igualtat formal i la igualtat real en la situació de les dones, és a dir, que per molt que s'aprovin lleis si no es porten a la pràctica serveixen per a poc. N'és un exemple el món laboral, on les dones cobren aproximadament un 23% menys que els homes i hi ha molt poques dones en els llocs de màxima responsabilitat en les grans empreses.

En tercer lloc, hi ha casos de desigualtat que es mantenen al llarg dels anys i en els quals s'avança molt lentament: el de la violència contra les dones i el de la poca col·laboració dels homes en les tasques domèstiques. Això demostra el pes que té la mentalitat dominant en cada època sobre el paper de la dona i en el difícil que és canviar hàbits que es transmeten en les pròpies famílies, la majoria de les vegades de manera inconscient i els fills repeteixen les actituds dels pares.

Per últim, cal remarcar la importància de l'educació en aquest camí cap a la igualtat. Veient la situació de cada època individualment podem dir que és un dels principals instruments per fer real la igualtat. Durant les etapes en què s'ha fet més distinció de sexes en l'educació s'ha vist que quedava reflectit en la societat. Per això avui dia un repte és aconseguir que augmenti el número de les dones que estudien les carreres tècniques i que segueixin augmentant en els llocs de màxima responsabilitat en la investigació i al món universitari.

Bibliografia

ABELLA, Rafael: *La vida cotidiana bajo el régimen de Franco*, Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1996.

ALVENTOSA, Josefina: *Discriminación por orientación sexual e identidad de género en el derecho español*, Ministerio de trabajo y Asuntos Sociales, Madrid, 2008.

BAULENAS, Lluís-Antón: *Hilo de plata*, Muchnik Editores, Barcelona, 2001.

BLAT GIMENO, Teresa: "Resultados académicos y relación formación- empleo según sexo", artículo publicado en CEE Participación Educativa nº11(pp. 40 a 58), julio 2009.

BORREGUERO, Concha; CATENA, Elena; GÁNDARA, Consuelo de la; SALAS, María: *La mujer española: de la tradición a la modernidad (1960-1980)*. Tecnos, serie de sociología. Madrid, 1986.

CAMPMANY, Maria Aurelia: "La dona a Catalunya", Barcelona, 1966.

CAPEL MARTÍNEZ, Rosa María :

- *Cien años trabajando por la igualdad* (Coordinadora), Ed. Fundación Largo Caballero, Madrid, 2008.

- *El treball diari de les espanyoles a començament del segle XX*, publicado en la obra colectiva "La vida quotidiana a través dels segles", coordinada por M^a dels Àngels Pérez Samper (Coord.), Ed. Pòrtic, Barcelona, 2002.

- "Mujeres: la larga marcha hacia la igualdad", Revista La Aventura de la Historia, n° 19, Mayo 2000 (pp.16-27).

- *El sufragio femenino en la Segunda República Española*, Ed. Horas y Horas, Madrid, 1992.

- *Més enllà del silenci. Les dones a la història de Catalunya*, 1988.

- *Mujer, familia y trabajo en España. 1875-1936*, Ed. Anthropos Barcelona, 1983.

- *Azaña y la mujer en la Segunda República*, artículo publicado en el diario El País, 8 de enero de 1981.

- *La mujer española en el mundo del trabajo, 1900-1930*, Fundación Juan March, Serie Universitaria, Madrid, 1980.

CUESTA BUSTILLO, Josefina (Directora): "Historia de las Mujeres en España. Siglo XX". 4 Tomos . Instituto de la Mujer. Madrid, 2003.

CUENCA GÓMEZ, Patricia: "Mujer y Constitución: los derechos de la mujer antes y después de la Constitución de 1978" , Universitas. Revista de Filosofía, Derecho y Política, n° 8, pp. 73 -103, Madrid, julio 2008.

DEL AMO, M. Cruz : "La educación de las mujeres en España: de la "amiga" a la Universidad", artículo publicado en la revista CEE Participación Educativa n° 11(pp. 8-22), julio 2009.

FALCÓN, LIDIA: *Los derechos civiles de las mujeres*, Barcelona, Nereo, 1961.

FRANCO RODRÍGUEZ, José: *La mujer y la política españolas*.1920

GONZALÉZ GARCÍA, Sonia: "La situación jurídica y legal de las mujeres en la España Contemporánea: las mujeres como sujeto de Derecho", ponencia presentada en

el 9º Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea celebrado en Murcia y publicada en Ayeres en discusión (www.ahistcon.org/docs/murcia/contenido/pdf/14/sonia_gonzalez_garcia_taller14.pdf), 2008.

LAFFITTE, María:

- *La mujer en España. Cien años de su historia*, Ed. Aguilar Madrid, 1963.

- *La secreta guerra de los sexos*, 4ª edición (la 1ª es de 1948), Madrid, Horas y Horas, 2009.

MARÍAS, Julián: *La mujer en el Siglo XX*. Ed. Alianza Editorial, Madrid, 1982.

MARTÍN GAITE, Carmen: *Usos amorosos de la postguerra en España*. Barcelona, Anagrama, 1987.

MARTÍN I BERBOIS, Josep Lluís: *Ignorades però desitjades. La dona política durant les eleccions de la Segona República a Catalunya*, Ed. Acontravent i EADOP, Barcelona, 2013.

MONSERDÁ, Dolors: *"Estudi Feminista.Orientaciones per a la dona catalana"*, Miguel d'Esplugues, Barcelona, 1909.

MORCILLO GÓMEZ, Aurora: "Por la senda del franquismo", *Historia* 16, nº 145, pàgs. 86-90.

NASH, Mary :

- *Mujer, familia y trabajo en España. 1875-1936*, Ed. Anthropos Barcelona, 1983.

- *Més enllà del silenci. Les dones a la història de Catalunya*, (1988)

- *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil española* (1999)

NELKEN, Margarita: *La condición social de la mujer en España. Su estado actual: su posible desarrollo*, Ed. Minerva, Barcelona, 1919.

NIELFA CRISTÓBAL, Gloria (ed.) *Mujeres y hombres en la España franquista: sociedad, economía, política, cultura*. (2003) Madrid, Instituto de Investigaciones Feministas de la Universidad Complutense. Editorial Complutense.

PÉREZ SEDEÑO, Eulalia (directora): "La situación de las mujeres en el sistema educativo de ciencia y tecnología en España", CSIC, Madrid, 2003. PÉREZ

SEDEÑO, Eulalia (directora): *La situación de las mujeres en el sistema educativo de ciencia y tecnología en España*. CSIC, Madrid, 2003. Programa de Análisis y estudios de acciones destinadas a la mejora de la Calidad de la Enseñanza Superior y de Actividades del Profesorado Universitario (REF: S2/EA2003-0031). <http://www.campus-oei.org/salactsi/EA2003-0031.pdf>

RUIZ FRANCO, María del Rosario: "Transformaciones, pervivencias y estados de opinión en la situación jurídica y social de las mujeres en España (1931-1939)", *Revista Historia y Comunicación Social*, Madrid, 2000, pp.233 y 234.

SOTO MARCO, Adela: "*La mujer bajo el franquismo*" proyecto final de carrera dirigido por Rosa Monlleó Peris y publicado en la web de la Universitat per a Majors de la Universitat Jaume I de Castelló (www.mayores.uji.es/proyectos/proyectos/lamujerbajofranquismo.pdf).

TELO NÚÑEZ, María :

- "La evolución de la mujer española en el campo jurídico", *Análisis e investigaciones culturales*, 1982, nº 11 (pp. 63-82)
- "La mujer en la gestación y vida del Código Civil", en *Centenario del Código Civil (1889-1989)*. Alicante: Universidad Popular Enrique Tierno Galván, 1989 (pp. 405-437).

TORNS, Teresa, CARRASQUER, Pilar, PARELLA, Sònia i RECIO, Carolina: "Les dones i el treball a Catalunya: mites i certeses", número 2 de la Col·lecció 'Estudis' de l'Institut Català de les Dones, Generalitat de Catalunya, 2007.

VALLÉS AMORES, M.L.: "La posición jurídica de la mujer a través de las reformas del Derecho de Familia", *Feminismo/s: revista del Centro de Estudios sobre la Mujer de la Universidad de Alicante*, núm. 8, pp. 115-130, 2006.

VIVAS TESÓN, Inmaculada:

- "La situación de la mujer en el Derecho Civil en Igualdad y mujer: las normas y su aplicación (1988-1998)", Instituto Andaluz de la Mujer, Sevilla, vol. 3º, pp. 299-398. 1999.
- "De la discriminación a la tutela de la mujer en el Derecho civil: panorámica y notas críticas a la luz de las políticas y acciones positivas de la Ley Orgánica 3/2007", en *Discriminación por edad y sexo. Retos pendientes del Estado social*, Fernanda MORETÓN y María CRESPO (Dir.), Colex, Madrid, pp. 75-106, 2010.

